

Antti Henttonen

OPETTAJA KULTTUURITYÖN TEKIJÄNÄ

Motto: Se, joka ei hyväksy kulttuuriharrastuksia ammattijärjestykseen, heittäköön pois myös kukat kodistaan!

Opettaja on kulttuurityön tekijä ammattinsa harjoittajana, vapaissa harrastuksissaan sekä yhteiskunnallisena vaikuttajana. Hän kuljettaa tätä »reppuaan» mukanaan siirtyessään muillekin ammattialoille. Kulttuurityöntekijä kerran, sitä aina.

Koululaitoksessamme sen toiminnan aikana työskennelleiden opettajien määrä on niin suuri ja heidän työpanoksensa niin laaja ja monitahoinen, ettei edes yksi väitöskirja pystyisi sitä kartoittamaan, saati tällainen lyhyt yleisluonteinen artikkeli. Haluankin tässä vain raottaa verhoa ja poimintojen avulla osoittaa opettajien tekemän kulttuurityön lähes mittaamattoman laajuuden ja monisäikeisyyden. Iloitsen, jos pystyn samalla antamaan tutkijoille virikkeitä laajempia lauluja ja runsahampia runoja varten. Lukija löytäneekö riveiltäni muutaman henkilökohtaisen kannanotonkin.

Kun teoksessa toisaalla on esitys oppikoulujen kulttuuritoiminnosta, on tässä artikkelissa pääpaino kansa- ja peruskoulun puolella.

Ei ainoastaan kulttuuriperinnön siirtäjänä

Opettaja on ammatiltaan kulttuuriperinnön siirtäjä. Jo varhain on kuitenkin nähty, ettei opettaja ole ainoastaan entisen tiedon, taidon ja kokemuksen välittäjä, vaan hänen tehtävänä on virittää oppilaidensa mielenkiintoa myös uuden etsintään ja luomiseen, uusien

askelien ottamiseen kulttuurin tiellä. Luovuus, kulttuurin elämänlähde, on näin aina myös kuulunut tehtävänsä oikein oivaltaneen opettajan työn-, toimen- ja elämänsäkuvaan.

Kouluverkon ja -järjestelmän kehittäjänä

Kun ensimmäiset kansakoulunopettajat — 16 miestä ja seitsemän naista — valmistuivat vuonna 1867 uudesta Jyväskylän seminaarista, oli heillä edessään raivattavana henkinen erämaa. Kirkon kiereiden ja kiertokoulujen levittämä luku- ja kirjoitustaito ei ollut vielä kaikkien henkistä omaisuutta eivätkä yleiset asenteet kouluopetusta kohtaan olleet myönteisiä. Koulun pelättiin vierottavan lapset ja nuoret työstä. Kun heidän työvoimaansa kipeästi tarvittiin kodeissa, oli koulujen vierastamisella arkielämän realismiin nojaavia perusteita.

Ensimmäiset opettajapolvet joutuivatkin työssään taistelemaan vanhoja ennakkoluuloja ja tottumuksia vastaan. Kun kunnassa useimmiten oli vain yksi koulu, kaikissa ei sitäkään, oli kansakoululaitoksen ensimmäisten vuosikymmenien opettajien työ pioneerin taistelua valistuksen puolesta.

Opettajien oma asema pitäjän sosiaalisessa hierarkiassa oli mielenkiintoinen. Opettajaseminaari oli naisille lähes ainoa väylä opin-tielle. Opettajien joukossa oli tästä syystä runsaasti säätyläisperheiden tyttäriä. Miesopettajat puolestaan olivat enimmäkseen talonpoikais- ja työläiskodeista lähteneitä nuorukaisia. Kirkonkylän opettajajaparikunta — yhteisseminaari ohjasi nuoria keskenään avioliittoon kuin luonto tikanpoikaa puuhun — oli näistä lähtökohdistaan eräänlainen silta kirkonkylän herrasväen ja maalaiskylien rahvaan välillä; opettajilla oli tottumusta seurustella kummankin kanssa. Eräänlainen sivistyksellinen »puolivillaisuus» oli opettajien heikkous sekä voima. Voimaksi se kääntyi kylien väestön ymmärtämisen sekä henkilökohtaisen monitaitoisuuden ja aktiivisuuden ansiosta. Niistä versoi paikkakunnalle moninaisia kulttuuriharrastuksia: kuoroja, soittokuntia, urheiluseuroja, opintokerhoja, näytelmäpiirejä jne.

Opettajat olivat myös aktiivisia koulun kehittäjiä. Se näkyi kouluverkon tihenemisenä ja koulutyön sisäisenä kehittymisenä.

Puolentoista vuosikymmenen kuluttua ensimmäisten opettajien valmistumisesta, lukuvuonna 1881–82, oli kouluttomia kuntia maassa vielä 177, mutta kymmenen vuoden kuluttua tästä enää 65. »Valkoiset läikät» hävisivät kartalta uuden vuosisadan ensimmäisellä kymmenellä.

Opettajilla oli varsin keskeinen asema uusien koulujen perustamisessa. Maalaiskunnissa oli »kirjanoppineiden» joukko varsin pieni, jonka vuoksi opettajalla oli vaikutusvaltaa, varsinkin kun hän usein oli keskeisesti mukana myös kunnalliselämässä. Kehittyiväthän kansakoulu ja kunnallishallinto samanaikaisesti ja vuorovaikutuksessa keskenään. Kansakoulut kasvattivat kunnallisia luottamushenkilöitä tehtäviinsä, ja nämä puolestaan ennakkoluuloista vapautuneina tukivat kansanopetuksen kehittämistä. Monet kunnallismiehet pitivät Aimo Halilan mukaan jopa etenemisjärjestyksenä sitä, että »ensin kansakoulut, sitten vasta kunnallishallinto».

Kouluihin kohdistuneissa asenteissa oli myös alueellisia eroja. Myönteisintä suhtautuminen oli Itä-Suomessa, erityisesti Karjalan Kannaksella. Sitä osoittaa mm. se, että Etelä-Kannaksella sijaitsevassa Rannan kihlakunnassa kävi oppivelvollisuuslain tullessa vammaan jo 83 % oppivelvollisuusikäisistä lapsista kansakoulua. Tahmeinta koulujen perustaminen oli Pohjois-Suomessa ja Varsinais-Suomessa. Pohjan perillä oli syynä varattomuus ja sosiaalinen kehitysmättömyys, Lounais-Suomessa taas lienee asenteiden vanhoillisuus ollut suurin kitkan aiheuttaja. Cygnaeuksen ajatukset ja suunnitelmat tuntuivat siellä liian radikaaleilta, jopa vaarallisilta niiden mielestä, jotka olivat tyytyväisiä kirkon antamaan opetukseen; se tuntui riittävältä ja turvalliselta. Kirkon hoitaman opetuksen siirtäminen maallisen esivallan, kunnan, alaisuuteen tuntui monista papeista ja maallikkouskovaisista suorastaan uskonnon vastaiselta. Opettajat joutuivat niin ollen taistelemaan sekä köyhyyttä että vanhoillisuutta vastaan.

Kahden suuren uudistuksen, kansakoulujen perustamisen ja peruskoulujärjestelmään siirtymisen, väliin mahtuu paljon työtä koulun kehittämiseksi. Oppivelvollisuuskoulumme on tuon noin vuosisadan ajan kuluessa laajentunut kouluvuosien määrässä neljästä yh-

deksään, osittain jopa kymmeneen, sekä kouluverkon tiheydessä lähes jokaiseen kylään ulottuvaksi. Elinkeinorakenteen muutokset väestön muuttoliikkeineen ovat sittemmin tuota verkkoa maaseudulla harventaneet. Lukion oppilaspaikkojen määrä suhteessa väkilukuun on samoin kasvanut maailman korkeimpiin kuuluvaksi. Myös ammatillinen koulutus on vauhtiin päästyään laajentunut niin, että jokaisella peruskoulun oppilaalla on nyt jo mahdollisuus keskiasteen opintoihin.

Kansanopetuksen kaksi suurta hallinnollista uudistusta, piirijakoasetus viime vuosisadan lopulla ja oppivelvollisuuslaki itsenäisyyden alkuvuosina, rakensivat vahvaa perustusta kansansivistyksemme yleiselle kohoamiselle ja edistivät koulunkäyntimahdollisuuksien viemistä harvaan asutun maamme jokaisen lapsen ulottuville. Myöhemmät uudistukset ovat täydentäneet kehitystä. Oppivelvollisuus on muuttunut oppioikeudeksi ja opin saamisen mahdollisuudeksi myös käytännössä.

Tällä kulttuurikehityksellä on ollut syvällisiä yhteiskunnallisiakin vaikutuksia. Professori Eelis Aurola sanoi sen selkeästi häntä keran haastatelllessani. Hänen mielestään kansakoulu ja erityisesti oppivelvollisuus tekivät kansallemme mahdolliseksi talvisodasta, jatkosodasta ja sotakorvauksista selviytymisen ihmeen ja elintasomme kehittymisen maailman kansojen eturiviin. On helppo yhtyä häneen. Yhteinen kansakoulu eheytti kansaa ja paransi kansalaisso-daksi muuttuneen vapaussodan haavoja, ja sen antama yleissivistys teki mahdolliseksi tuotantoelämämme kehittämisen kansainvälisen kilpailun kestäväksi.

Olisiko liian itserakasta ottaa suomalaiselle opettajalle ja hänen kehittämälleen koululle sekä tekemälleen kulttuurityölle osa siitä ansiosta, että yhä elämme vapaana, vieläpä kaikkia entisiä aikoja paremmin voivana kansana?

Oppikoulujen perustajana

Kansakoulujen rinnalla ja jatkona toimivat oppikoulut opettajineen. Oppikouluja oli aluksi kuitenkin verraten harvassa. Vuonna 1880 oli maassamme 79 oppikoulua, vuosisadan vaihteessa niitä oli 104 ja maan itsenäistyessä 151. Ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu perustettiin Jyväskylään 1858, joten edellä mainituista luvuista on suomenkielisten koulujen osuus varsin vähäinen. Lisäksi ne sijaitsivat lähinnä kaupungeissa. Avara maaseutu muodostui näin myöskin kulttuuritoiminnan kentäksi, joka tähtäsi uusien oppikoulujen perustamiseen. Yhteiskoulujen perustaminen, kansakoulujen lisääminen ja näiden lähentäminen yhteiseksi pohjakouluksi, oli erityisesti 1890-luvun suuria kansanopetuskysymyksiä, joista opettajat vilkkaasti keskustelivat. Kyösti Kiuasmaa toteaa Oppikoulu 1880–1980 -teoksessaan, että kolmannes uusien oppikoulujen perustajista kuului opettajiin ja kirkon edustajiin.

Oppikoulujen perustamisen motiivina saattoi yleisen sivistyspyrkimyksen ohella olla myös oppikoulun käyntimahdollisuuden saaminen omille lapsille. Viimeksi mainittu ensi näkemältä ehkä itsekkäältä näyttävä pyrkimys kantoi hyvää satoa myös maan kulttuurielämän kannalta. Ensimmäisten opettajapolvien lapsilla ja lastenlapsilla on ollut vahva osuus nuoren suomenkielisen sivistyneistömme rintamassa. Miten vahva, siinä olisi mielenkiintoinen tutkimusaihe.

Mutta eivät opettajat ohjanneet vain omia lapsiaan opintielle. Moni lahjakas maaseudun lapsi sai heiltä sysäyksen ja rohkaisun opintielle, moni varaton jopa taloudellista tukeakin.

Kun lisääntyvät oppikoulut kohottivat ja vahvistivat sivistys- ja elinkeinoelämämme terävää kärkeä, rakensivat kansakoulut monitoimisine opettajineen sille tasoltaan jatkuvasti kohoavaa ja tiedollisesti sekä asenteellisesti rikastuttavaa kasvupohjaa.

Koulun sisäisen kehityksen edistäjänä

Kansakoululaitoksemme kehitys nelivuotisesta, yksi- tai kaksiosastoisesta koulusta siksi 8- tai 9-vuotiseksi, varsinaisen kansakoulun sekä kansalaiskoulun ja kunnallisen keskuskoulun sisältäväksi kouluksi, jollainen se oli peruskoulujärjestelmään siirryttäessä, on ollut opettajiston ja kouluhallinnon uutteran ja ennakkoluulottoman kehittämistyön tulosta. Ulkoiseen kasvuun sisältyi paljon myös sisäistä pedagogista ja sosiaalista uudistusta. Siihen kaikkeen opettajat saivat virikkeitä paitsi opettajankoulutuslaitoksista ja kouluhallinnolta myös omalta ammattijärjestöltään ja ammattilehdeltään. Aktiivisimmat uudistajat olivat usein myös uusien oppimateriaalien tekijöitä. Ne olivat käyttökelpoisia juuri siksi, että olivat käytännön koulutyössä toimivien ja sen ongelmia tuntevien, uusiin pedagogisiin virtauksiin ja tavoitteisiin tutustuneiden henkilöiden suunnittelemia. Opettajien tämän työn merkitystä ei liene vielä mitattu, jos se on mitattavissakaan.

Opettajat ovat uskaltaneet ottaa itselleen myös vaativia pedagogisia haasteita. Niitä ovat olleet mm. kansalaiskoulun luominen 1950-luvulla ja kielenopetuksen ottaminen kansakoulun opetusohjelmaan 1960-luvun alussa. Molemmat uudistukset saivat osakseen vastustusta, kansalaiskoulu ammattikouluväen ja kielenopetus johtavien kielipedagogien taholta. Viimeksi mainituilla oli kritiikki jopa pilkallista. Epäpätevillä voimilla annettavan kielenopetuksen alkeiden pelättiin pilaavan myöhemmänkin, pätevien opettajien antaman opetuksen mahdollisuudet. Vähitellen pilkkaajat kuitenkin vaikenivat. Kansakoulun kielenopetus samoin kuin kansalaiskoulu ja sen yhdeksäs luokka olivat tärkeitä nurkkakiviä tavoitteeksi otetulle peruskoululle. Ne pystytettiin, niin kuin koko peruskoulukin, opettajien ennakkoluulottomuudella, uudistustahdolla ja jatkokoulutus-alttiudella. Nuo kaikki ovat kulttuurin kehittämisen perusedellytyksiä.

Uusimpienkin uudistusten: tasokurssien, tuntikehysjärjestelmän ja yleensä oppimisvaikeuksien voittamiseen tähtäävän eriyttämisen kokeilijoina ja kehittäjinä uudistustahtoiset opettajat ovat tehneet

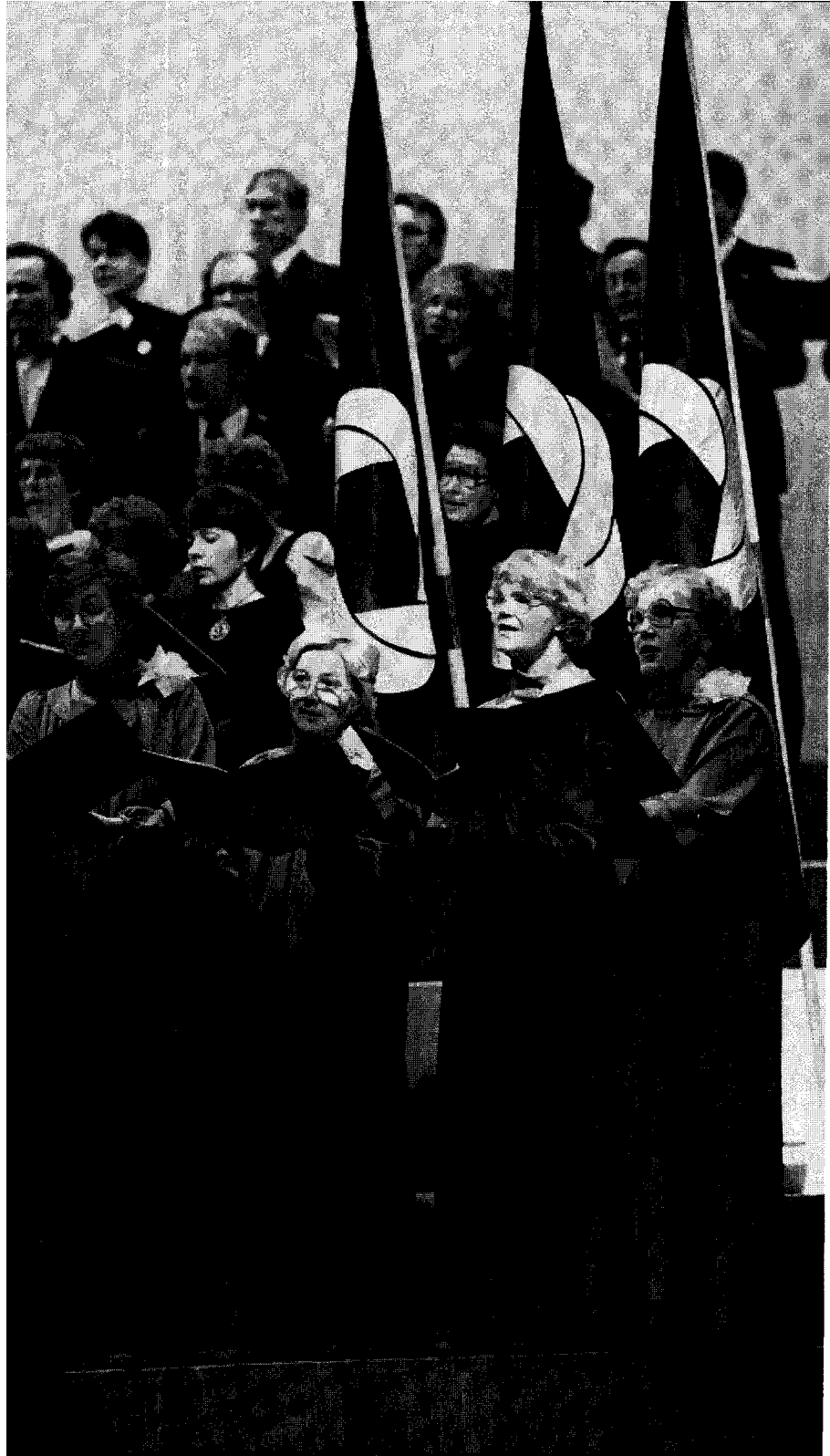
sivistyselämällemme ja koko yhteiskunnallemme arvokkaita palveluksia, niin raskaalta ja epäkiitolliselta kuin pioneerin työ usein tuntuukin. Työn raskauden vastapainona on ollut viihtymisen lisääntyminen työssä, jossa urautuminen helposti tuo kyllästymistä.

Nyt ovat koulumme uudistajina rinnakkain entiset kansa- ja oppikoulunopettajat sekä suoraan uuteen kouluun tulleet nuoret opettajat, jotka ovat vapaita vanhoista rasitteista. Se on yksi tämän päivän suurista ilon aiheista ja koulumme jatkuvan kehittymisen takeista.

Opettajien oma uudistustahto on ulottunut myös opettajankoulutuksen uudistamiseen. Suomessa siirryttiin ensimmäisenä Pohjoismaana korkeakoulutasoiseen luokanopettajankoulutukseen sekä ensimmäisenä myös kandidaattitasoiseen koulutukseen. Se, että kentällä oleva vanhemmanmuotoisen koulutuksen saanut opettajistokin on hyväksynyt muutokset, vaikka murrokseen liittyy ongelmia mm. palkkauksessa, on osoitus opettajiston kaukonäköisyydestä: on uskallettava nähdä tulevaisuuteen yli siirtymäkauden vaikeuksien. Toisaalta ollaan valmiit yhteisvoimin vähentämään ja lyhentämään noita vaikeuksia. Eikö tämä ole osoitus opettajakuntamme elävästä kulttuuritahdosta? Se ei merkitse sitä, etteivätkö opettajat osoittaisi myös tehtyjä virheitä ja vaatisi niiden pikaista korjausta. Uudistuksessa myönteisesti mukana olevien korjausvaatimuksille annetaan painavampi arvo kuin niitä vanhoillisuuttaan vastustaville.

Vapaan sivistystyön tekijänä

Suomen vapaan kansansivistystyön historiaa ei voida kirjoittaa kertomatta opettajien osuudesta. Valistusjärjestöjen toiminta, kuorojen ja muiden musiikkiyhteiden ohjaaminen, liikuntakasvatus, erilainen kerhotyö, kansalais- ja työväenopistojen toiminta ym. on kaikkina aikoina saanut kantavia voimia juuri opettajista. Aktiivinen, joskus ehkä liiaksikin itseään hajottava työskentely ympäristön toiminnoissa on tuonut opettajille kunniaakaan, joskin hieman varauksellistakin arvostusta sisältävän lempinimen »kansankynttilä». Nimityksen

taustalla lienee se innokkuus, jolla varsinkin ensimmäisten opettajapolvien aikana taisteltiin ympäristön paheellisia elämäntapoja vastaan. Intomielinen valistaja ei ollut kaikkien mieleen, ja pilkkakirveet veistelivät lastujaan.

»Attilan» jäljillä

Ei yhteiskunta itsekään ole aina toivotulla tavalla tukenut kulttuuri-työntekijöitään. Yksi surullinen esimerkki siitä oli valtioneuvoston vuonna 1975 tekemä koulun säästöpäätös, jolla oli kauaskantoisia negatiivisia seurauksia.

Valtioneuvosto teki sanotun, koulumenoja tuntuvasti supistavan päätöksensä neuvottelematta siitä opettajajärjestöjen kanssa — niiden edustajat kutsuttiin vain muutama tunti ennen päätöksentekoa kuulemaan sen sisältö. Päätös muutti peruskoulun toiminnallista rakennetta juuri arimmalta kohdaltaan vähentämällä oppilaiden yksilöllisiä valinnanmahdollisuuksia.

Tämä aiheutti rajun reaktion. Vuotta aikaisemmin perustetun Opettajien Ammattijärjestön sihteeristö sai tehtäväkseen kartoittaa koulun ja opettajien työkentässä sellaisia toimia, joita boikotoimalla voitaisiin osoittaa mieltä yksipuolisesta ja vahingollisesta saneluratkaisusta.

Sihteeristö laati luettelon sellaisista opettajan varsinaiseen virkavelvollisuuteen kuulumattomista tehtävistä, joista opettajat voisivat kieltäytyä. Listasta tuli pitkä. Siitä piti valita boikotin kohteet.

OAJ:n hallitus, johon kuuluivat silloin vielä edunvalvontavastuuta kantavien perustajajärjestöjen SOL:n, OK:n ja SLF:n edustajat,

Viereisellä sivulla: »Luomme uutta pohjalta entisen...» lauloi opettajien suurkuoro OAJ:n ensimmäisillä valtakunnallisilla kulttuuripäivillä maaliskuussa 1984. Sanat kuuluvat OAJ:n marssiin. Etualalla Kiuruveden opettajien kamarikuoron laulajia, jotka esiintyivät omalla ohjelmallaan Taivallahden kirkossa.

— Valok. Urpo Rouhiainen.

päätti yllättäen julistaa boikottiin kaikki listalla mainitut tehtävät; vaivoin saatiin sen ulkopuolelle kuukauden kuluttua pidettäväksi suunnitellut, jo pari vuotta valmisteilla olleet koulun musiikkisuorjuhlut.

Tuo boikottipäätös lamautti pitkäksi ajaksi opettajien vapaaehtoisena harrastuksen ylimääräisiä koulun sisäisiä sekä ulkopuolisia kulttuuriharrastustoimintoja kohtaan vahingoksi ympäristölleen, koko yhteiskunnalle — ja kenties lopulta opettajille itselleenkin. Vielä nytkään, vuosikymmenen kuluttua, ruoho ei kasva kaikissa »Attilan jalanjäljissä».

Taitamattomuus, harkitsemattomuus ja piittaamattomuus hallinnon taholta johtaa helposti voimakkaisiin reaktioihin, jopa ylilyönteihin loukattujen työntekijöiden puolella. Siitä mainittu valtioneuvoston päätös ja opettajien boikotti oli molemmille osapuolille opiksi otettava esimerkki.

Uuden viheriöinnin vaalijana

Opettajiston suhtautuminen alkoi muutama vuosi sitten yllättävän nopeasti muuttua jälleen myönteiseksi kulttuuriharrastuksille. Ne alkoivat viritä opettajien oman ammattijärjestön piirissä luonnonvoiman tavoin. Paikallisyhdistyksissä ja piirijärjestöissä alettiin järjestää taidenäyttelyjä, kirjallisuusmatineoita, konsertteja, teatteriesiityksiä ja yleisiä kulttuuripäiviä. Palautettiinpa talvella 1984 OAJ:n toimintaohjelmaan yli puolitoista vuosikymmentä poissa olleet opettajien valtakunnalliset kulttuuripäivätkin. Onnistunut toteutus ja suuri yleisömenestys viittoivat tietä niiden uudelle tulevaisuudelle.

Opettajat — johtava järjestöväki mukana — näkivät, että ammattikunnassamme on paljon aktiivista ja osaavaa kulttuurityövoimaa, joka voidaan oikein organisoituna ohjata lisäämään viihtyvyyttä omassa ammatissa, rikastuttamaan järjestötilaisuuksia ja luomaan ulkopuolisissa myönteistä mielialaa opettajien ja koulun työtä kohtaan ilman, että siihen kuluisi edunvalvontavoimia.

Näijät olivat oikeassa. Kulttuuriharrastustoiminta rakensi siltoja koteihin ja laajemmallekin ympäristöön. Se luultavasti pehmensi sitä kritiikkiä, jota muutoin olisi ollut enemmän ja kovempaa keväällä 1984 toteutettua opettajien avointa työtaistelua kohtaan. Lakko-tilaisuuudetkin olivat taideohjelman ja hyvätasaisen huumorin sävyttämiä tilaisuuksia, joilla saatiin julkisen sanan kautta yleistä myötätuntoa ammattikunnan pyrkimyksille.

Ja mikä mielenkiintoista: ei työtaistelun edellä, aikana eikä sen jälkeenkään näkynyt opettajien omassa keskuudessa vähäisiääkään vaatimuksia kulttuuriharrastustoimintojen boikotoimisesta. Ne olivat tulleet rikastuttamaan opettajien omaa elämää ja koulun työtä sekä vahvistamaan ammattikunnan oikeutettuja vaatimuksia aineellisten ehtojen turvaamisesta ja työolosuhteiden järjestämisestä opettajan koulutusta sekä hänen työnsä tärkeyttä ja vaativuutta vastavalle tasolle. Opettajien edunvalvontatyökin palvelee välillisesti maamme kulttuurielämää; se vahvistaa opettajien asemaa yhteiskunnassa ja vapauttaa heitä jokapäiväisen elämän pahimmista huolista tekemään kasvatustyötään, ohjaamaan ympäristönsä kulttuuri-toimintoja sekä kehittämään itseään henkilökohtaisissa harrastuksissa.

Järjestön omalta kannalta nähtiin, että 1950- ja 1960-luvun puheenjohtaja, kouluneuvos Lauri Järvi oli ollut oikeassa sanoessaan: »Ei sillä ole niin väliä, minkä asian tai harrastuksen merkeissä opettaja oppii tuntemaan oman järjestönsä lipun. Kun hän tuntee sen omakseen, hän tulee sen alle taistelutorvenkin törähtäessä.»

Kulttuurin tuottajana ja kuluttajana

Valtion, kuntien ja seurakuntien päätöksillä luodaan yksittäisille kansalaisille mahdollisuuksia harrastaa ja vaikuttaa kulttuurielämässä. Osallistuminen yhteisten asioiden hoitamiseen on siten suoraan tai välillisesti kulttuurielämää. Opettajien osuus yhteiskunnan erilaisissa

luottamustehtävissä ansaitsisi oman tutkimuksensa. Sortavalan seminaarin oppilaiden ja opettajien muistoyhdistys Kymölän Kilta ry suorittaa Suomen Kulttuurirahastolta vuonna 1984 saamansa apurahan tuella parhaillaan tätä kartoitusta oman laitoksensa oppilaiden osalta. Alustavat tiedot osoittavat, että opettajien työpanos tälläkin alueella on ollut kunnioitettava.

Näkyvintä se on kuitenkin ollut luovina ja esittävinä kulttuurin tuottajina.

Opettajakirjailijoiden rintama on ollut leveä ja syvä. Se ulottuu Johan Ludvig Runebergistä J. H. Herkon, Anni Swanin, Aaro Heliaakosken, Artturi Leinosen, Viljo Törmäsen ja Hilja Valtosen kautta Iiris Kähäriin, Tuure Vierrokseen, Raimo Kinnuseen, Teuvo Saavalaiseen, Oiva Arvolaan, Matti Summaseen ja Leena Erkkilään — vain muutamia poimiakseni. Hyvinkääläinen, nyt jo edesmennyt opettaja Jussi Honkakangas teki suuren työn kerätessään bibliografian Jyväskylän seminaarista valmistuneiden opettajien kirjallisesta tuotannosta. Siihen kertyi 600 henkilöä ja lähes 4 000 artikkelinimikettä. Parisataa heistä oli julkaissut kirjoja. Samanlainen selvitys voitaisiin tehdä muidenkin opettajaryhmien, koko opettajiston osalta ja myös muiden taiteenalojen alueilta.

Opettajasäveltäjiä löytyy runsaasti luovan säveltaiteemme eturivistä. Kaikki opettajankoulutuslaitosten musiikin opettajat ovat olleet myös säveltäjiä E. A. Hagforsista ja P. J. Hannikaisesta lähtien. Oppilaista olkoot esimerkkeinä Ahti Sonninen ja Aulis Sallinen. Säveltäjistämme lähes kaikki lienevät toimineet jossain elämänsä vaiheessa opettajina ja opettajista useimmat kuin ehkä arvaammekaan ovat jossain tilanteessa joutuneet pukemaan sanallista sanomaa sävelasuun.

Laulajien joukko ansaitsisi ihan oman lukunsa. Oopperataiteemme huipulla ovat tällä hetkellä kirkkaina kiintotähtinä entiset opettajat Martti Talvela, Jorma Hynninen, Ritva Auvinen, Jaakko Ryhänen, Kalevi Koskinen, Heikki Keinonen, Tapani Valtasaari... Jotain syy-yhteyttä laulutaiteen ja opettajankoulutuksen ja -ammattin välillä täytynee olla olemassa, pelkkää sattumaa ei tällainen kasaukma voine olla. Jälleen: tutkimuksia tehdään vähäisemmistäkin aiheista.

Älkäämme unohtako myöskään niitä esiintyviä laulajia, jotka har-

Kaksi riveistämme kohonnutta, maailmanmaineeseen yltänyttä laulajatähteä, Ritva Auvinen ja Jorma Hynninen. Kuva on opettajien kulttuuripäiviltä 1984. — Valok. Urpo Rouhiainen.

joittavat taidettaan oman työnsä ohessa kotikunnassaan ja -maakunnassaan ympäristönsä iloksi.

Laulusolisteista on lyhyt askel kuoronjohtajiin. Lieneekö kukaan luetteloinut heitä — puhumattakaan kuoroissa laulavista opettajista. Suomalaiset lapsi- ja nuorisokuorot ovat viime vuosina valloittaneet maailmaa. Erkki Pohjola Tapiolan kuoron kanssa toimi uran aukaisijana, ja nyt on valiokuoroja jokaisessa maakunnassa. Lähes jokaisen niiden johtajana on opettaja. Oman kiitoksensa ansaitsee sekin musiikkikasvatustyö, jota monitaitoinen musiikkiluokanopettaja Seppo Hovi on tehnyt television *Laulun lyömät* -ohjelman ym. välityksellä.

Yksi huolen aihekin liittyy opettajien musiikkiharrastuksiin. Suomen Laulajien ja soittajien Liitto Sulasol on tuonut julki pelkonsa siitä, ettei uusi opettajankoulutus turvaa yhtä hyvää jatkoa. Erikoistumisopintojärjestelmä jättää liian monien opettajien musiikilliset taidot niin vajavaisiksi, etteivät he pysty ohjaamaan ympäristönsä musiikkiharrastuksia. Johtaako opettajankoulutuksen tason kohottaminen yhtäällä sen alenemiseen toisaalla? Entä alttius kulttuuripalvelutehtäviin? Säilyykö se?

Esiintyvänä soittajinakin tapaa opettajia, solisteina tosin harvemmin kuin laulajia. Erilaisten orkesterien soittajiksi heitä jo riittää — ja ovathan tunnetuimpien lapsi- ja nuoriso-orkesterien johtajat enimmäkseen opettajia. Myös nuorison viihdemusiikin idoleina on opettajia; Pelle Miljoonan nimen tuntee jokainen suomalainen nuori.

Opettajista löytyy myös kuvataiteen harrastajia. Kulttuuripäivien veistossarjan voitti Raili Mikkonen Askel-veistoksellaan.

— Valok. Urpo Rouhiainen.

Kuvataiteen parista löydämme opettajamaalareita ja -veistäjiä. Tuoreimpina esimerkkeinä mainittakoon, että arkkipiisпамme luovutti talvella 1985 paaville ekumenian symbolina opettaja-taiteilija Armas Lähteenkorvan muovaileman Meren Henrik -mitalin ja että opettaja Antero Ruotsalainen sai samaan aikaan Suomen Kulttuurirahaston stipendin taiteellista työskentelyään varten. Kulttuurirahaston maakuntarahastojenkin apurahaluetteloidessa esiintyy usein opettajien nimiä. Nuo stipendit ovat tunnustuksia ja kannustuksia saajilleen sekä ilon aiheita koko ammattikunnalle.

Kansanperinteen kerääjinäkin opettajat ovat ansioituneet. Edustakoot heitä tässä vain Samuli Paulaharju ja kotiseutuneuvoksen arvonimen äskettäin saanut, pyörätuolissa kulttuurityötään tekevä Liina Pulliainen. Kotiseututyössä ansioituneiden opettajien rivistö on laaja. Niinpä harvoille myönnetyn kotiseutuneuvoksen arvonimen takaa löytyy usein opettaja: Liina Pulliaisen lisäksi mm. Hilja Valtonen, Valle Ojaniemi, Eero Järventaus, Niilo Teerijoki, Lauri Leppänen, Arto Vaajasaari, Juho Suomela... Mikäpä kulttuurityön ala sopsikaan kotiseututyötä paremmin opettajan ja kasvattajan harastuspiiriin.

Puhuttaessa opettajista kulttuurityön tekijöinä muistettakoon myös ne opettajat, jotka ovat siirtyneet elinkeinoelämän ja hallinnon palvelukseen. Heidä on teollisuus- ja liikelaitosten johtajina, sosiaali- ja henkilöstöpäällikköinä, kustannusjohtajina ja -toimittajina, lehtimiehinä ja muina tiedottajina, valtion ja kuntien virkamiehinä jne. Ja onhan joku, kuten Matti Ahtisaari, kohonnut korkeaan kansainväliseen diplomaattitehtäväänkin. On mitä todennäköisintä, että opinnot ja toiminta opettajan ammatissa sävyttää heidän työtään uusissakin tehtävissä ja luo niihin kulttuuri- ja koulumyönteistä ilmapiiriä.

Entä kulttuuripalveluja käyttävä yleisö, nuo kulttuurin kuluttajat? Heidän joukossaan ovat opettajaperheet tunnetusti runsaasti edustettuina.

Tieteen saran viljelijänä

Myös tieteellinen tutkimus on saanut vahvaa joukkoa opettajista. Lähimpänä on ollut käyttäytymistieteiden alue, mutta se ei ole jäänyt ainoaksi. Valokeilaan kohoavat myös historia, matematiikka, äidinkieli, vieraat kielet, biologia jne. Suurin osa nykyisistä maamme kasvatustieteen oppituolien haltijoista on entisiä kansakoulunopettajia. Ja jälkikasvua tulee jatkuvasti. Talvikautena 1984–85 on ainakin kaksi lisensiaattia, Risto Rinne ja Antti Lappalainen, väitellyt kansa- ja peruskoulun opetussuunnitelmakysymyksistä. Antti Lappalainen edustaa tuoreimpana tapauksena niitä pitkän linjan sinnikkäitä lahjakkuuksia, jotka kansakoulupohjaisesta opettajankoulutuksesta lähteneinä ovat raivanneet tiensä korkeimpaan akateemiseen tutkintoon. Heidä on ollut jokaisessa opettajapolvessa, joskin heidän joukkonsa tulee uuden koulujärjestelmän myötä pieneneväksi. Peruskoulujärjestelmä ja laajentunut lukio eivät jätä lahja-kuusreservejä enää samalla tavalla koulutien oheen kuin teki rinnakkaiskoulujärjestelmä. Yhä silti voivat jotkut peruskoulusta amatillista linjaa etenevät yltää lukiotietä kulkevia tovereitaan korkeampiin opinnäytteisiin.

Kun kasvatustieteen tutkijoina on runsaasti entisiä opettajia, voisi yhteistyö käytännön koulutyön ja alan tutkimuksen kesken olla nykyistä runsaampaa, välittömämpää ja vuorovaikutuksen avulla enemmän kumpaakin osapuolta hyödyttävää. Avaimena voisi olla yhteistyön organisointi, mm. tulosten raportoinnin osalta. Luonnollisesti on vältettävä sitä, että käytännön raskasta työtä tekevät opettajat joutuisivat liiaksi tutkijoiden talkootyöväeksi. Kun uusi opettajankoulutus tapahtuu aikaisempaa lähempänä tutkimusta ja tutkijoita, saattaa toivottu läheneminen ollakin jo näköpiirissä.

Opettajajärjestöjen kulttuuritoiminta

Jäsentensä työn luonteen vuoksi opettajien ammattijärjestöt ovat aina poikenneet useimmista muiden alojen ammattijärjestöistä. Ne eivät ole voineet rajata toimintaohjelmiaan pelkästään aineellisen ja oikeudellisen edunvalvonnan kysymyksiin.

Ensimmäiset opettajien yhdistyksetkin perustettiin levittämään kansakouluamatusta. Vuonna 1877 Vanajan kirkonkylän koululla Kaarle Werkon aloitteesta perustettu ensimmäinen varsinainen opettajien yhdistys sai nimekseen Hämeen kansakoulun suosijain yhtiö. Nimi kertoo tehtävän ja tavoitteet – ja myös sen, että opettajia oli harvassa. Kun opettajajärjestön ohjelmaan — valtakunnallinen järjestö perustettiin samaisen Kaarle Werkon aloitteesta vuonna 1893 — tuli aikanaan myös aineellinen edunvalvonta, koulutuspoliittinen toiminta on kulkenut edunvalvonnan rinnalla. Asian tekee ymmärrettäväksi se, että monet opettajien työllisyyteen, työolojen kehittämiseen ja muihin elinehtoihin liittyvät ratkaisut tehdään koulupoliittisten päätösten yhteydessä. Opettajajärjestön koulupoliittisia kannanottoja eivät sanele kuitenkaan pelkästään työllisyys- ja muut siihen rinnastettavat edunvalvonnalliset näkökohdat, vaikka viime aikoina on joskus pyritty niin väittämään ja samalla epäilemään opettajajärjestön kannanottojen motiiveja. Kasvatustyötä tekevä ammattikunta ei voi kannanotoissaan unohtaa työnsä kohdetta: lasta ja nuorta. Jos se sen tekisi, se kieltäisi »sielunsa». Sitä paitsi opettajien ja oppilaiden edut ovat enimmäkseen yhtenevät. Opettajajärjestöt ovat, ja niiden tulee olla, edunvalvontatyösääntökin tavoitteiltaan ja toimintatavoiltaan kulttuurijärjestöjä.

Pedagogiset opettajajärjestöt, joista ensimmäiset perustettiin 1920-luvulla, ovat voineet painottaa työtään enemmän pedagogiikan ja yleensäkin kulttuurin alueelle kuin edunvalvontavastuuta kantavat järjestöt. Kuitenkaan ei voida kieltää, etteivätkö ne olisi pyrkineet pitämään huolta myös edustamiensa oppiaineiden määrällisestä osuudesta koulujen opetusohjelmissa, mikä joskus on näkynyt niiden kamppailuna myös toisiaan vastaan ja taisteluna tunteista. OAJ, jonka perustaminen oli länsimaissa harvinainen kult-

tuuripoliittinen saavutus, on toimintansa aikana pyrkinyt ja pystynytkin kokoamaan ulkojäseninään toimivat kolmisenkymmentä pedagogista opettajajärjestöä keskenään yhteistyöhön. Toimimalla aallonmurtajana OAJ on tehnyt arvokkaita palveluja koululaitoksellemme ja helpottanut samalla päätösten valmistelijoiden ja tekijöiden työtä, olkoonkin, että he joskus voisivat ehkä paremmin toteuttaa omia tavoitteitaan, jos voisivat hallita hajottamalla. Kun uudistuvan koulun yhtenä keskeisenä tavoitteena on oppilaan kokonaispersoonallisuuden tasapainoinen edistäminen, on OAJ jäsenryhmiensä tavoitteiden koordinoijana ja sovittelijana edistänyt humanismia, vaikka eri suuntiin vetävät ja siinä kokonaisuuden ja oppilaan joskus unohtavat intressiryhmät eivät sitä ole aina täysin ymmärtäneet, ei varsinkaan kuumien tuntijakokiistojen aikana.

Järjestöjä ja tapahtumia

OAJ:n — ja aikaisemmin sen perustajajärjestöjen — ansiolistalla on useiden palvelujärjestöjen perustamisia ja kulttuuritapahtumien järjestämisiä.

Suomen Kansakoulunopettajain Liitto perusti toisen maailmansodan jälkeen kaksi toimintaosastoa, jotka aluksi toimivat järjestön sisällä, mutta itsenäistyivät myöhemmin. Ne ovat Koulun Kerhokeskus ja Koululiikuntaliitto. Molemmat toimivat läheisessä yhteistyössä OAJ:n kanssa ja käyttävät työssään sen paikallis- ja piiriorganisaatiota. Ne palvelevat opettajia koulutyössä ja toimivat myös opettajien ja kouluhallinnon edustajien yhteistyöforumina. KLL:kin kattaa nyt koko yleissivistävän koulun kentän, senkin alueen, jota aikaisemmin hoiti Suomen Oppikoulujen Urheiluliitto.

Vuonna 1960 perustettiin opettajajärjestöjen aloitteesta ja toimin nuorisopoliittista tutkimus-, julkaisu- ja koulutustoimintaa harjoittava Kansalaiskasvatuksen Keskus. Yhteistyö tämänkin palvelujärjestön kanssa on ollut läheistä, mm. monien koulua koskevien seminaarien ja konferenssien järjestämisessä.

Suomen Kansakoulunopettajain Liittoa voidaan pitää myös Oulun yliopiston äitinä. Sen aloitteesta perustettiin vuonna 1951 Jyväskylän kesäyliopiston haaraosastona toimiva Oulun kesäyliopisto, josta sittemmin kehittyi Oulun opettajakorkeakoulu ja vihdoin yliopisto.

Opettajajärjestöllä ja Suomen Kulttuurirahastolla on rahaston koko toiminta-ajan ollut hedelmällistä yhteistyötä. Se alkoi jo 1938, jolloin kansakoulun opettajat ja oppilaat keräsivät rahaston peruspääoman. Rahaston 25-vuotisjuhlavuonna 1964 kouluväki keräsi lisävaroja, jotka kartuttivat varsinkin maakuntarahastoja. Keräyksen nimiadressit ovat sidottuina saaneet kunniapaikan Eduskuntatalossa Valtiosalin ja kahvilan välissä sijaitsevan hallin seinäsyvennyksessä. Kulttuurirahastolla on useita erityisrahastoja, joista jaetaan apurahoja koulua koskevaan tutkimukseen ja opettajien jatko-opiskeluun. Opettajilla on järjestönsä kautta edustajia näiden rahastojen hoitokunnassa, samoin heitä on maakuntarahastojen hallintoelimissä.

Kouluväki keräsi varoja myös Sibelius-Seuran kanssa vuonna 1967 pystytettyyn Sibeliusmonumenttiin. Keräystyön yhteydessä järjestettiin maakunnissa ja kunnissa aiheeseen liittyviä kulttuurijuhlia.

1960-luvulla vietettiin kolmea perättäistä juhlavuotta, joiden järjestelyihin opettajajärjestö osallistui: 1964 oli jo edellä mainittu Suomen Kulttuurirahaston juhlavuosi, 1965 kunnallisen itsehallinnon 100-vuotisjuhlavuosi ja 1966 kansakoululaitoksen 100-vuotisjuhlavuosi. Opettajain liitto, Suomen Kulttuurirahasto ja Maalaiskuntien Liitto laativat yhdessä kolmivuotisen juhlaohjelman, johon sisältyi em. keräyksen lisäksi mm. ideakilpailu maaseudun kulttuuri-toimintojen aktivoimiseksi sekä valokuvien ja nimien keruu, jonka tuloksena kansakoulun 100-vuotisjuhlassa luovutettiin valtionarkistoon maamme kaikkien kansakoulutalojen valokuvat ja niiden opettajien nimet sekä oppilastilastot.

1940-luvun lopulla alkanut Suomen Kansakoulunopettajain Liiton valtakunnallisten kulttuuripäivien pitäminen jatkui 1960-luvulle. Sen jälkipuoliskolla kuitenkin ammattijärjestöintegraation valmistelu sekä samaan aikaan tapahtuneet neuvottelu- ja sopimisjärjestelmän muutokset ja uuden koulujärjestelmän luominen veivät järjestöjen johdon huomion ja energian niin, ettei muille toiminnoille jäänyt ai-

Kulttuuripäivillä kohtasivat toisensa myös työmarkkinakentän ja opetushallinnon korkeat edustajat. Yllä valtion työmarkkinajohtajan Raimo Nenosen puoliso rehtori Eeva Nenonen, pääjohtaja Erkki Aho, lehtori Kristina Lehtinen ja Akavan puheenjohtaja Raimo Lehtinen. — Valok. Urpo Rouhiainen.

kaa. Yleensäkin ilmassa oli silloin korostettu edunvalvonnallisuuden henki.

Maaliskuussa 1984 järjestetyt OAJ:n ensimmäiset valtakunnalliset kulttuuripäivät aloittivat uuden kauden. Niiden maaperänä ja juurina ovat paikallis- ja alueorganisaatioiden vilkastuneet kulttuuri-toiminnot. Ne osoittavat, että Opettajien Ammattijärjestö rakentaa tulevaisuuttaan kolmelle jalalle: edunvalvonnalle, koulupolitiikalle ja jäsentensä vapaille kulttuuriharrastuksille. Linjan valintaa voidaan pitää viisaana, onhan kolmijalka tunnetusti maailman tasapainoisin esine. Painopistettä voidaan ajankohdan vaatimusten mukaan vaihdella eri jaloille, ja oikean työnjaon ja yhteistyön avulla saada ne tukemaan toisiaan.

Huomisen hyväksi

Opettajan ammatti on kulttuuriryöntekijän ammatti, halusipa hän sitä tai ei. Jokainen opettajapolvi on myös täyttänyt paikkansa kulttuuriryöntekijän kentässä. Toimintamuodot ja -tavat ovat saattaneet vaihdella eri aikoina, ja kunkin ajankohdan toimintoja ja saavutuksia onkin arvioitava oman aikansa tarpeiden ja mahdollisuuksien näkökulmasta.

Toivottavasti löytyy tutkijoita, jotka voivat tieteen tasollakin selvittää opettajien ja heidän yhteisöjensä kulttuuriryöntekijöitä. Tuosta toiminnan kentästä voisi löytyä aiheita niihin projektiopintoihinkin, joita tehdään yksittäis- ja ryhmätöinä uuden opettajankoulutuksen gradu-tutkielmina. Kartoittamalla ja jakamalla tehtävää tarkoituksenmukaisesti useamman korkeakoulun ja tutkijaryhmän kesken voitaisiin kenties ajanoloon pala palalta koota kokonaiskuva tästä opettajan toimenkuvan alueesta, joka tulee aina olemaan niin luokan- kuin aineenopettajankin työlle ja elämälle rikastuttavaa elin- ja kasvuvoimaa antavana »Niilin virtana».

Vaikka jo tehdyn työn kartoittaminen onkin tärkeää, vielä tärkeämpää on työ tulevaisuuden hyväksi. Huominen antaa tämän päivän kasvattajalle ja kulttuuriryöntekijälle uusia vaativia haasteita. Niitä avautuu koulumme jatkuvassa kehittämisessä ja sen pitämisessä ajan virrassa. Mutta vieläkin ankarammat haasteet tulevat yleisten kulttuurivirtausten mukana. Kansainvälinen teollinen viihde uhkaa tallata alleen sen omilta juuriltamme ja omasta arvomaailmastamme nousevan oraan, jota kodit ja koulut yhdessä kasvattavat. Monet muut aatteelliset tuulet horjuttavat vanhoja rakennelmia. Kaikkien kulttuuriryöntekijöiden yhteisenä tavoitteena on löytää ratkaisuja ja sovellutuksia, jotka omilta juuriltamme kohoavina ottavat huomioon tämän päivän ja huomisen kansainvälistyvien nuorten odotukset.

Tässä tehtävässä on myös opettajien pakko tulla ulos luokistaan, muutoin he jäävät kantamaan sinne säkillä valoa.

Opettajilla on oikeus odottaa tässä työlleen tukea paitsi valtiolta, kunnilta ja elinkeinoelämalta myös omalta ammattijärjestöltään. Järjestön tehtäviin kuuluu jäsentensä työ- ja palkkausolojen saami-

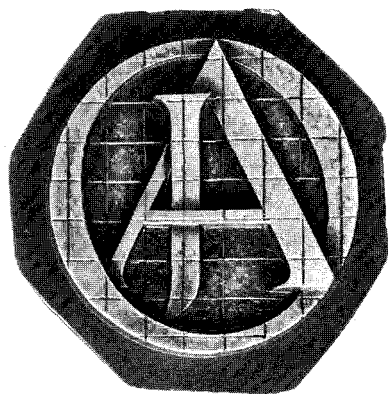
nen sellaisiksi, että opettajat voivat ja tahtovat osallistua myös vapaaisiin kulttuuriharrastuksiin. Sen henkinenkin tuki on tärkeää.

Tähän suuntaan ollaankin menossa. Sitä todistavat monet viime aikojen tapahtumat. Pari vuotta sitten valmistunut, Ahti Sonnisen tämän kirjoittajan sanoihin säveltämä OAJ:n marssi julistaa tätä, samoin vuotta myöhemmin lyötetty, Heikki Häiväojan muotoilema OAJ:n mitali, jonka keskusaiheena on elämän puu.

Niiden molempien sanoma on tämä: Opettajan työ jos kenen on kulttuurirytyötä eilisen pohjalta huomisen hyväksi.

Heikki Häiväojan muotoileman OAJ:n mitalin etupuoli Elämänpuu katuritilän keskellä kuvaa elämän suojelemista, joka on opettajan syvin tehtävä. Monet pienet yksityiskohdat eläimiseen ja kukkineen kertovat luonnon ja elämän rikkaudesta.

Antiikin kirjaimet kouluvihkon ruutujen pohjalla viestivät perinteen merkitystä opetus- ja kasvatustyössä. Heikki Häiväoja on tavoittanut OAJ:n mitaliin ulottuvuuden menneisyydestä tulevaisuuteen.

— Kuvat Stig Nordvik

Lähteet

- Halila, Aimo*, Suomen kansakoululaitoksen historia I–IV (1949–50).
Rinne, Matti, Suomen Opettajain Liitto 80 (1973).
Kiuasmaa, Kyösti, Oppikoulu 1880–1980 (1982).
 Opettajain Lehti 1906–1973.
 Opettaja 1973–1985.